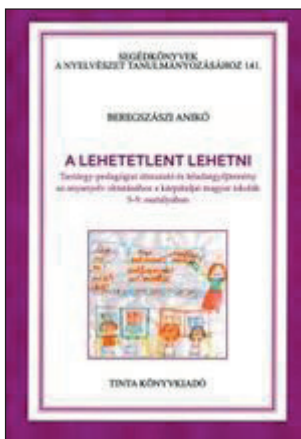

Beregszászi Anikó

A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában (Séra Magdolna)

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2012. 112 OLDAL

Egy új kiadvány a kárpátaljai anyanyelvi nevelés szolgálatában

A rendszerváltozást követő évek megélénekül nyelvészeti kutatásai révén ma már számos publikáció áll rendelkezésünkre a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról (pl. Cserniczkó 1998, 2003, 2010; Beregszászi–Cserniczkó 2004a, 2004b, 2006; Cserniczkó–Márku 2007; Márku 2008). A kutatásokkal felhalmozott ismeretekre alapozva a helyi magyar nyelvészek és oktatási szakemberek megfogalmazták a közösség nyelverterezési, azon belül oktatástervezési céljait is (Beregszászi–Cserniczkó 1996; Beregszászi 2002, 2004, 2009, 2011a, 2011b). „Ahhoz, hogy a kárpátaljai magyar közösségnek reális esélye legyen a megmaradásra, illetve a világban zajló társadalmi-politikai folyamatokban való részvételre, elengedhetetlen egy olyan nyelvi alap, amely az anyanyelv megőrzésén nyugszik, s erre épül rá az államnyelv és egy jelentős világnyelv megfelelő szintű ismerete. A kárpátaljai magyarságnak [...] saját jól felfogott érdeke, hogy

anyanyelve megőrzése mellett elsajátítsa az államnyelvet és még legalább egy világnyelvet. A közösség elé tehát ennek elérését kell célként kitűzni. A fentiek értelmében a kárpátaljai magyar tannyelvű oktatás célja és feladata tehát jól kommunikáló, az anyanyelvet az adott beszédhelyzethez igazodó módon használni képes, a helyi értékek és az összmagyar kultúra iránt fogékony, az anyanyelvet a következő generációnak lehetőség szerint továbbadó, ugyanakkor kétnyelvű, vagyis az államnyelvet és egy nemzetközi nyelvet a boldogulásához megfelelő szinten ismerő egyének képzése” – foglalja össze az ismertett kiadvány szerzője ezeket a célokat egyik korábbi tanulmányában (Beregszászi 2002: 371). Eszerint a kárpátaljai magyar anyanyelvű oktatás célja az, hogy additív, hozzáadó szemléletben tanítsa a tanulók anyanyelvét, tudatosítsa a standard nyelvváltozat elsajátíttatása mellett a regionális jellegzetességeket, és közvetítse a nyelv változatosságának a tényét funkcionális megközelítésben, kontrasztív módszereket alkalmazva. Beregszászi Anikó új, *A lehetetlent lehetni* címmel megjelent könyve (2012) ennek egyik legfontosabb szegmenséhez, az anyanyelvi nevelés tantárgy-pedagógiai megújításához nyújt elméleti és gyakorlati segítséget a kárpátaljai magyar iskolákban tanító magyartanárok számára. A könyv előszavában a szerző Arany János – „Csak a lehetetlent lehet lehetni” – szavaival vezeti be a kérdést: megvalósítható-e a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás reformja? A módszertani útmutató és feladatgyűjtemény a gyakorlati ismeretek mellett ehhez kínál elméleti, nyelvtudományi ismereteket elsősorban a pedagógusok számára.

Az első fejezet a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés folyamatban lévő reformjáról szól. A szerző a helyi kutatásokra alapozva mutatja be, hogy milyen volt a korábbi anyanyelvi oktatás ideológiája, miért kell a szemléleti változtatás, hogyan lehet ezt elérni, illetve milyen legyen a módosítás.

A következő fejezet a reform kivitelezhetőségéről ad átfogó képet. A kárpátaljai anyanyelvi nevelés tartalmára a többségi oktatáspolitikára, az ukrán állam oktatási követelményrendszerére, valamint a helyi magyar közösség nemzeti és politikai elvárásai is hatással vannak. Az anyanyelvi nevelés megújításának talán legfontosabb befolyásoló/hátráltató tényezője azonban – paradox módon – az, hogy előbb a kárpátaljai magyartanárokkal kell megismertetni a fent említett nyelvhasználati sajátosságokat, velük kell elfogadtatni azt a nyelvszemléletet, amely alapvető adottságként tekint a nyelvi változatosságra, és a köznyelvi normát nem más változatok helyett, hanem ezek mellett kínálja a tanulóknak. A szerző több helyen is utal kötetében arra a fontos tényre – amelyet a Kárpátalján hagyományosnak, máig elterjedtnek tekinthető, grammatika-központú oktatás kevésbé vesz figyelembe –, hogy a „magyar nyelv” mint iskolai tantárgy nem kizárólag a magyar nyelv tanítását takarja, hanem az anyanyelvi beszélő mindennapos interakciója során használt nyelvváltozatok, regiszterek és stílusváltozatok összességét célszerű áttekinteni a tantárgy keretében. Így a középpontban alapvetően annak kell állnia, hogy a nyelvet beszélők (változatosságában is) ismerjék és bátran használják az anyanyelvüket. Többek között azért is, mert a nyelv fenntartásának, különösen kisebbségi helyzetben, a legfontosabb feltétele az adott nyelv minél több funkcióban megvalósuló használata, ezért a használatnak kell az oktatás középpontjában is állnia.

A nyelvszemlélet tisztázását követően tantárgy-pedagógiai útmutató következik. Ebben elméleti, nyelvtudományi ismeretek bemutatását találjuk, és szó esik a kétnyelvű közösségek verbális repertoárjáról, valamint kommunikatív kompetenciájáról. A kárpátaljai magyarok anyanyelvük változatai mellett a többségi nyelv(ek), azaz az ukrán és az orosz változatainak egy részét is ismerik (ezek verbális repertoárjuk részei), és azt is tudják, milyen helyzetekben kell vagy lehet ezeket használniuk. Mindez természetesen anyanyelvükre is hatással van. Éppen ezért tér ki a szerző a kétnyelvű beszélők nyelvhasználati jellegzetességeire, a kárpátaljai magyar nyelvhasználat azon sajátosságaira, amelyekkel tanítványai nyelvhasználatában nagy eséllyel találkozhat a kárpátaljai magyar pedagógus. A fejezetben szó esik a kárpátaljai magyar nyelvjárásokról is, továbbá az anyanyelvoktatásban elfoglalt helyükről. A nem standard nyelvváltozatok említésével összefüggésben a nyelvi megbélyegzésről, a nyelvi stigmáról és ennek az iskolarendszerben jelentkező negatív következményeiről is ír a szerző. A nyelvhasználati alapú megszegyenítés ugyanis nem más, mint nyelvi diszkrimináció, lingvicizmus.

A fejezet végén a felsorakoztatott érvek mellett – ajánlható tantárgy-pedagógiai szemléletként – az additív módszert és a kontrasztív szemléletet javasolja a szerző: az egyes nyelvváltozatok használati körének a tudatosítását, a standard hatékony elsajátítása mellett a kárpátaljai magyar nyelvjárások értékeinek, a helyi magyar nyelvváltozatok jellegzetességeinek a beszédhelyzetekhez kötődő bemutatását is. Egyszerű matematikai példával élve: az egyetemes nyelvváltozatot (a standardot) az $1 + 1$ modell szerint, azaz a már meglévő nyelvváltozatokra alapozva, azok mellett kell elsajátítaniuk a gyermekeknek; így verbális repertoárjuk bővül, és az iskola révén kommunikatív kompetenciájuknak részévé válik az is, mikor célszerű ezt a kodifikált változatot használni. Beregszászi Anikó a nyelvészeti, nyelvpedagógiai érvek mellett a nem standard nyelvváltozatok értékére is utal: „Amennyiben a kárpátaljai magyar közösség és pedagógus értéknek tekinti a kárpátaljai magyar tárgyi és szellemi kultúra termékeit, a beregi szőttest, a népi hímzésű terítőket, a kárpátaljai magyar népmondákat, népmeséket, balladákat, a húsvéti locsolóverseket, ugyanúgy értéknek kell tekintenie a helyi magyar közösség által beszélt nyelvváltozatokat, azok minden regionális jellegzetességeivel együtt, mert a kárpátaljai magyarok által használt anyanyelvváltozat az önazonosságunk részét képezi, a »mi szavunk járása«, szervesen hozzánk tartozó kulturális identitásképző jegy. És ezt a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás sem hagyhatja figyelmen kívül” (Beregszászi 2012: 46).

A könyv következő részében a szerző a hogyanra keresi a választ. Az olvasó megismerheti a magyar nyelv tantárgynak a kijevei oktatási minisztérium által jóváhagyott új tantervét (Kótyuk 2005), ennek nyelvszemléletét és legfőbb tartalmi elemeit. Kiderül, hogy az általános iskola felső tagozatában (5–9. osztály) a tananyag

két fő tárgykör, a nyelvtan és a gyakorlati nyelvhasználat köré épül. Beregszászi Anikó rámutat arra, hogy ez a viszonylag új (2005-ben kiadott) tanterv végre elmozdul a szinte csak a grammatikára összpontosító hagyománytól, és keresi az egyensúlyt a nyelvtani ismeretek oktatása és a gyakorlati nyelvhasználatra való felkészítés között. Konkrét példákon mutatja be a szerző, hogyan érvényesíthető az iskolai anyanyelvi órákon az a nyelvszemlélet, amelyet az előző fejezetek ismertettek. Gyakorlatok, mintafeladatok révén mutatja be a kötet, hogyan illeszthető a nyelvtani ismeretek átadásához a nyelvi változatosság tudatosítása, miként jeleníthetők meg például az igeragozás témakörén belül a kárpátaljai magyar nyelvjárások egyes jellemzői, és ez miként járul hozzá a standard nyelvváltozat jobb, alaposabb elsajátításához.

A könyv ötödik fejezetében a pedagógusok munkáját segítő mintafeladatok kaptak helyet osztályonkénti bontásban. A feladatok a fent említett nyelvtudományi alaptételek mentén épülnek fel: kárpátaljai, mindennapi nyelvhasználati szituációk szemléltetésével és felhasználásával. Vannak közöttük egyéni, párban megoldható és csoportos feladatok egyaránt. Olyan gyakorlatokat talál itt a gyakorló magyartanár, amelyek – amellet, hogy segítik a tanult nyelvtani ismeretek rögzülését – arra irányulnak, hogy a tanulók használat közben sajátítsák el a tananyagot, és ismerjék fel gyakorlati jelentőségét. A pedagógus célja itt egyértelműen az, hogy a tanulók az iskolai anyanyelvi órákon játékosan gyakorolják a különféle nyelvváltozatok, stílusváltozatok elemeinek a használatát, és ezzel valóban bővüljön verbális repertoárjuk, miközben azt is megtanulhatják, hogy melyik nyelvi elem használata milyen beszédhelyzetben helyénvaló.

A kötet utolsó részében irodalmi szerepjátékok jelennek meg. A feladatok két klasszikus szépirodalmi alkotás, Petőfi Sándor *János vitéze* és Arany János *Toldija*, illetve ezen elbeszélő költemények bizonyos epizódjainak és szereplőinek a felidézésével mutatják be, hogyan lehet az elméletben elsajátított nyelvtani és egyéb nyelvi ismereteket a gyakorlatban alkalmazni, az éppen releváns szituáció elemeinek (helyszín, beszédpartner, téma stb.) megfelelően használni. Miközben a feladatok révén a gyermekek alaposabban megismerik a *János vitézt* és a *Toldit*, jártasságot szerezhetnek a beszédhelyzethez igazodó nyelvhasználatban is.

A kötet a felhasznált és az ajánlott szakirodalom bőséges jegyzékével zárul, nem titkoltan azzal a céllal, hogy a pedagógusok megismerhessék a kárpátaljai magyar nyelvhasználat jellemzőiről megjelent publikációkat, illetve az anyanyelvi tantárgy-pedagógia legfontosabb szakirodalmát. Beregszászi Anikó könyve olyan kiadvány, amely minden kárpátaljai magyartanár érdeklődésére számot tarthat. Hasznos olvasmánya lehet mindazoknak, akiknek nem közömbös az anyanyelvi nevelés, a kárpátaljai magyar nyelvhasználat, a magyar nyelv változatosságának a témaköre.

Irodalom

- Beregszászi Anikó 2002. A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvi tervezés szemszögéből. *Kisebbségkutatás* 2: 368–375.
- Beregszászi Anikó 2004. Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: Beregszászi Anikó – Cserniczkó István (szerk.) *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. PoliPrint – Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. Beregszász. 79–97.
- Beregszászi Anikó 2009. Anyanyelvoktatás hozzáadó (additív) szemléletben: a magyar nyelv tanterv kínáلتa lehetőségek. In: Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. PoliPrint. Ungvár. 20–25.
- Beregszászi Anikó 2011a. A kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás ideológiai és tantárgy-pedagógiai szemléletváltásáról. *Modern Nyelvoktatás* 1: 32–44.

- Beregszászi Anikó 2011b. Ideológiák, kutatási eredmények a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban és a hasznosíthatóság gyakorlata. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Tinta Könyvkiadó – Hodinka Antal Intézet. Budapest–Beregszász. 59–70.
- Beregszászi Anikó 2012. *A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 2012.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 1996. A magyar nyelv változatai és stílusrétegei a kárpátaljai magyar nyelvtankönyvekben. In: Cserniczkó István – Várad Tamás (szerk.) *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 29–38.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2004a. Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező? *Magyar Nyelv* 195–203.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2004b. *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. PoliPrint. Ungvár.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2006. *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése*. PoliPrint. Ungvár.
- Cserniczkó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely. Budapest.
- Cserniczkó István (szerk.) 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. Beregszász.
- Cserniczkó István (szerk.) 2010. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet. Budapest–Beregszász.
- Cserniczkó István – Márku Anita (szerk.) 2007. *Hiába repülsz te akárhová. Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. PoliPrint. Ungvár.
- Kótyuk István (szerk.) 2005. *Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára. 5–12. osztály*. Bukrek. Csernyivci.
- Márku Anita 2008. *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében*. Poliprint. Ungvár.

Séra, Magdolna: A New Publication in the Service of Firstlanguage Education in Transcarpatia

Az írás szerzőjéről

Séra Magdolna

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország

sera.dusi[kukac]gmail.com